

Tuomo Polvinen ja Hannu Immonen. 2003. *J. K. Paasikivi. Valtiomiehen elämäntyö, osa 5, 1948–1956*. Helsinki: WSOY, 395 s.

Tuomo Polvisen monumentaalinen Paasikivi-elämäkertasarja on huikea kertomus mittavasta valtiomiestyöstä, jonka aikana J. K. Paasikivi ehti toimia mm. vuoden 1906 äänioikeus- ja eduskuntaudistuksen valmistelleen komitean jäsenenä, itsenäistyneen Suomen perustuslakikomitean jäsenenä, Tarton rauhaneuvottelujen Suomen valtuuskunnan puheenjohtajana, suomalaisen puolueen kansanedustajana, senaatin talousosaston varapuheenjohtajana, Kansallis-Osake-Pankin pääjohtajana, oikeistoradikalismia vastaan taistelevan Kokoomuspuolueen puheenjohtajana, lähettilläänä Tukholmassa ja Moskovassa, ministerinä talvisodan syyttämisen jälkeen nimitetyssä Rytin hallituksessa, pääministerinä välirauhan solmimisen jälkeen ja lopuksi kymmenen vuotta tasavallan presidenttinä.

Vain muutamat Suomen presidentit ovat jättäneet jälkensä Suomen poliittiseen elämään siten, että heidän nimellään kuvataan poliittisen elämän jotakin suurta linjaa. Poliittisia tapahtumia arvioitaessa puhutaan toisinaan stählbergiläisyydestä. Sillä tarkoitetaan parlamentaarisia periaatteita korostavaa toimintalinjaa erotuksena voimakkaasta presidentivaltaisuudesta. Toisen maailmansodan jälkeen muotoutunutta ulkopoliittista linjaa sanotaan Paasikiven linjaksi. Se rakentui ns. myöntyvyysspolitiikan periaatteille. Paasikivi oli poliittisen elämämme keskiössä silloin, kun myöntyvyysslinja oli vahvoilla ja jäi sivuun tai jätettiin sivuun silloin kun ulkopoliittinen laillisuuslinja oli vahvoilla.

Vaikka Urho Kekkonen on toiminut tasavallan presidenttinä pitempään kuin kukaan muu, ei hänen nimeensä liitetä itsenäistä linjaa samalla tavalla kuin Paasikiven. 1950-luvulla poliittiseen propagandakäyttöön työstetty Paasikiven-Kekkosen linja kuvaa pikemminkin Kekkosen roolia jo aikaisemmin muotoutuneen linjan jatkajana. Mutta samalla on syytä muistaa, että Paasikiven ja Kekkosen linjat eroavat monessa suhteessa toisistaan. Heidän tapansa hoitaa idänsuhteita oli aivan erilainen. Paasikivi turvautui viralliseen ulkoministeriökanavaan. Kekkonen kävi luottamuksellisia keskusteluja KGB-kanavaa käyttäen. Kekkonen antautui mielellään luottamuksellisiin keskusteluihin venäläisten kanssa siten, että muita suomalaisia ei ollut paikalla. Paasikivi karttoi tällaisia tilanteita. Paasikivi antoi aina tukensa nimitämälleen hallitukselle. Kekkonen tukeutui joskus venäläisiin, kun hän halusi hajottaa hallituksen.

Sodan jälkeen myöntyvyysslinjalle oli poliittista kysyntää

ja sen seurauksena Paasikivi nousi yli kymmeneksi vuodeksi maan ulkopoliittikan kiistattomaksi johtajaksi. Tuomo Polvisen monumentaalisen Paasikivi-sarjan viides ja viimeinen osa kuvaa Paasikiven valtiomiestyötä kesästä 1948 vuoteen 1956. Tuossa vaiheessa vanha valtiomies oli jo johdatellut maan paasikiviläiselle ulkopoliittiselle linjalle ja maan kohtalon kannalta epävarmimmat ajat näyttivät jäävän taakse. Rauhansopimus oli solmittu. Valvontakomissio oli poistunut maasta. YYA-sopimus oli solmittu.

Myöntyvyysslinjan käyttökelpoisuus on ollut ratkaisevasti kiinni siitä, minkälaiset poliittiset olosuhteet Venäjällä/Neuvostoliitossa ovat vallinneet. Myöntyvyysslinja on ollut käyttökelpoinen silloin, kun Venäjällä/Neuvostoliitossa on ollut vakaa hallitusvalta, jonka reaktioita on osattu ainakin kohtalaisesti ennakoida. Lokakuun vallankumouksen aikana myöntyvyysslinja ei ollut luontevasti sovellettavissa. Toisen maailmansodan aikana oli suuria erimielisyyksiä siitä, mitä myöntyvyysslinjalla voidaan saavuttaa. Sodan jälkeen myöntyvyysslinjaa harjoitettiin menestyksellisesti aina Neuvostoliiton luhistumiseen asti. 1990-luvulla myöntyvyysslinja kävi – ainakin toistaiseksi – tarpeettomaksi.

Paasikivi-sarjan nyt ilmestyneen viidennen osan tarkastelujaksoon mahtuvat mm. eduskuntavaalit vuosina 1948, 1951 ja 1954 ja tuon ajan hallitusratkaisut, vuosien 1950 ja 1956 presidentinvaalit, sotasyllisinä tuomittujen armahtaminen, kommunistisen Valpon lakkauttaminen, pulmia Suomen ja Neuvostoliiton välisissä kauppaneuvotteluissa, suunnitelmalliset kaikkien Pohjoismaiden puolueettomuudesta, Neuvostoliiton aloite Euroopan turvallisuuskonferenssista, Unkarin kansannousu, Porkkalan palauttaminen ja Suomen jäsenyys YK:ssa. Suurvaltasuhteisiin Stalinin kuoleman jälkeen tullut suojasää lisäsi Suomen ulkopoliittista liikkumattilaa ja vähensi vanhan valtiomiehen poliittisen vastuun kantamisesta aiheutuvaa stressiä. Toisella presidenttikaudellaan Paasikivi jättäytyi aikaisempaa enemmän taka-alalle antaen samalla enemmän itsenäistä toimintatilaa pääministerinä toimivalle Kekkoselle.

Polvisella on asiat hallussaan. Hän piirtää ”vanhasta herasta”, niin kuin hän Paasikiveä nimittää, persoonallisen kuvan. Kuva on enimmäkseen jo entuudestaan tuttu: vanha valtiomies oli isänmaalleen omistautunut, äkkipikainen ja oman arvonsa tunteva, usein itsepäinen, mutta tarvittaessa sopeutumiskykyinen. Paasikivi edustaa tyylipuhtaasti sitä konservatiivisen perinteen suuntausta, jossa asioiden pragmaattinen hoitaminen on aina tärkeämpää kuin tiukka sitoutuminen joihinkin yleisiin toimintaperiaatteisiin.

Toisella presidenttikaudellaan Paasikivi oli sitä mieltä, että nuorempien on aika ottaa maan poliittinen johtajuus vastuulleen, mutta toisaalta hänet vuoden 1956 presidentinvaalissa saatiin vielä hyväksymään se käsitys, että hänen sittenkin tulisi vielä jatkaa. Polvisen kirja tuo esille sen monikerroksisen pelin, jota vuoden 1956 presidentinvaaleissa pelattiin. Ennen vaalia venäläiset suostuttelivat Paasikiveä olemaan edelleen käytettävissä. He pelkäsivät, että Fagerholm saattaisi muuten voittaa. Kotimaassa taas poliittinen oikeisto suostutteli Paasikiveä vielä jatkamaan, että Kekkosen kuningastie voitaisiin pysäyttää. Näin Kansallisella Kokoomuksella ja Neuvostoliiton kommunistisella puolueella oli hetken aikaa yhteinen presidenttiehdokas. Aivan viime

vaiheessa Kekkonen sai kuitenkin omien KGB-yhteyksiensä avulla venäläiset muuttamaan linjaansa ja antamaan tukensa Kekkoselle. Moskovasta tulleiden ohjeiden mukaisesti kommunistit jakoivat valitsijamieskokouksen toisella äänestyskierröksellä äänensä Kekkonen ja Fagerholmin kesken ja näin Paasikivi pelattiin ulos vaalin kolmannelta kierrokselta.

Polvinen ei pyri vakuuttamaan lukijoille, että Paasikivi oli aina oikeassa. Sen sijaan hän tuo esille, kuinka päätöksenteko oli usein vaikeata ja tärkeät päätökset tehtiin usein suuren epävarmuuden vallitessa. Kirjoittaja osaa sijoittaa tarkastelemissaan asiat niin kansallisiin kuin kansainvälisiin yhteyksiin. Samalla lukija saa monipuolisen kuvan Suomen poliittisesta historiasta vuosina 1948–56. Paasikivi itse oli kirjallinen henkilö. Hänen vuosikymmenien mittaan kirjoittamansa tuhannet päiväkirjasivut ovat verratonta lähdeaineistoa, jota Polvinen hyödyntää monipuolisen arkisto- ja kirjallisuusaineiston ohella. Polvinen käyttää kirjassaan myös entisen Neuvostoliiton arkistolähteitä. Se tuo kirjaan näkökulmia, joita tuon ajan poliittisen historian tutkimukseen on saatu vasta kuluneen kymmenen vuoden aikana.

Paasikiven lähtökohdانا oli hänen J. R. Danielson-Kalmarilta omaksumansa oppi. Sen mukaan Venäjällä on Suomen suhteen vain sotilaalliseen turvallisuuteen liittyviä intressejä. Itä-Euroopan maiden sovjetisointia tarkkailtuaan hän kuitenkin pelkäsi, että kotikommunistit voisivat olla viides kolonna, joka johdattaa Suomen Neuvostoliiton syliin. Epävarmuutta herätti myös valvontakomission puheenjohtajan Andrei Ždanovin läksiäispuheessaan vuonna 1947 esittämä kannanotto: Neuvostoliitto ei puutu siihen, mikä hallitus Suomessa on, mutta se reagoi sen mukaan, mikä hallitus Suomella on.

Paasikivi toimi siten, että Venäjän legitimejä turvallisuusintressejä ei Suomen suunnalla vaaranneta, mutta sen pitemmälle ei voitu mennä. Paasikiven mukaan Moskova ei voi määrätä ketkä henkilöt toimivat Suomen hallituksessa. Tässä suhteessa hän edusti tiukempaa linjaa kuin presidentinvirassa häntä seurannut Kekkonen.

Kotimaan politiikassa Paasikivi halusi koteloida kommunistien vaikutusvallan. Yrjö Leinon sisäministerikauden jälkeen hän omaksui hallitusten muodostamisessa linjan, jonka mukaan kommunistia ei tullut nimittää pääministeriksi, sisäministeriksi, puolustusministeriksi, ulkoministeriksi eikä kauppaministeriksi. Tämän kannanottonsa hän antoi kirjallisessa muodossa hallitusneuvottelijoiden tietoon. Pekalan hallituksen (1946–48) jälkeen kommunistit eivät enää Paasikiven presidenttikaudella osallistuneet hallitukseen. Se ei perustunut siihen, että Paasikivi ei olisi lainkaan hyväksynyt kommunisteja hallitukseen vaan siihen, että sosiaalidemokraattinen puolue oli turhautunut yhteistyöhön kommunistien kanssa. Kun kansandemokraatit Kekkonen presidenttikaudella taas tulivat hallitukseen, ei heitä kuitenkaan koskaan nimitetty mihinkään sellaiseen ministerintehtävään, jotka jo Paasikivi oli muistiossaan rajannut kommunistien ulottumattomiin.

Sosiaalidemokraatteihin Paasikivi suhtautui suopeasti. Mitä vahvempia sosiaalidemokraatit ovat, sitä paremmin voidaan rajoittaa kommunistien valtaa, arveli Paasikivi.

Sisäpolitiikassa Paasikiven toinen presidenttikausi oli jat-

kuva sosiaalidemokraattien ja Maalaisliiton välistä valtataistelua ja aseisiin ajoa vuoden 1956 presidentinvaaleja varten. Hallitukset olivat lyhytikäisiä. Paasikiven toisen presidenttikauden aikana maassa istui seitsemän eri hallitusta ja hallitusten istuessaakin käytiin lähes jatkuvasti neuvotteluja uuden hallituksen muodostamisesta tai vanhan kaatamisesta. Paasikivi soviittautui tähän valtataisteluun antamalla säännöllisesti tukensa kulloinkin istuvalle hallitukselle. Muuten hän ei yrittänyt tätä valtataistelua aktiivisesti hillitä, ja tuskin siihen olisi ollut edellytyksiäkään. Paasikivi oli sielultaan monarkisti juuri siksi, että valtionpäämiehen tuli hänen mielestään olla puoluepoliittisten kiistojen ylä- ja ulkopuolella.

Paasikiven linja loi perusteita sille toisen maailmansodan jälkeiselle kehitykselle, jossa Maalaisliitto ja kommunistit ja vastaavasti Kokoomus ja Sdp ovat usein löytäneet toisensa. Vuoden 1950 presidentinvaalissa sosiaalidemokraattiset valitsijamiehet tukivat Paasikivää. Vuoden 1956 vaalissa Kokoomuksen valitsijamiehet tukivat Fagerholmia ja kommunistien valitsijamiehet Kekkonen. Heijastuksia näistä rintamalinjoista näkyy vielä oman aikamme politiikassa.

Kansainvälisen politiikan kysymyksissä Paasikivi edusti voimapolitiittista koulukuntaa. Kansainvälisissä suhteissa ratkaisevaa on usein pikemminkin voima kuin yleiset oikeuseriaatteen. Paasikiven suhtautuminen voimapolitiikkaan oli jotenkin ambivalentti. Yhtäältä hän piti sitä realistisena tapana arvioida kansainvälistä politiikkaa. Toisaalta hän näki voimapolitiittisen realismin lohduttomana pienten valtioiden kannalta. Sekä ensimmäisen että toisen maailmansodan kokemusten perusteella Paasikivi pohdiskeli tuskaisesti, onko pienillä valtioilla ylipäättään edellytyksiä säilyttää itsenäisyytensä suurvaltojen puristuksessa. Postuumisti ilmestyneessä ”Muistelmia sortovuosilta” -teoksessa Paasikivi siteeraa kirkkoisä Augustinuksen ”De civitate dei” -teosta: ”Jos oikeudenmukaisuus syrjäytetään, mitä ovat valtiot muuta kuin suuria rosvojoukkoja”.

Sivistyneitten pelisääntöjen edistämiseksi kansainvälisessä politiikassa Paasikivi tervehti tyydytyksellä niin Kansainliiton kuin YK:n perustamista. Suomen omaan YK-jäsenyyteen hän suhtautui pidättyvästi. Paasikiven linja ei kuitenkaan edellyttänyt, että Suomen kaikissa olosuhteissa tulisi pysyttävätyä erossa valtioiden välisistä liittoutumista. Päinvastoin, hän näki valtioiden väliset liittoutumat ja sopimukset keinoja, jolla pienet maat voivat suojautua toisten maiden harjoittamalta aggressiolta. 1930-luvun puolivälissä hallitus omaksui ns. pohjoismaisen suuntauksen. Paasikivi sai nimityksen Tukholman lähettiläiseksi, että hän olisi voinut edistää Suomen ja Ruotsin välisen puolustusliiton sopimista. Vielä jälkepäin muistelmissaan Paasikivi spekuloi, että puolustusliitto Ruotsin kanssa olisi saattanut estää talvisodan. Toisella presidenttikaudellaan Paasikivi antoi tukensa suunnitelmille Pohjoismaiden yhteisestä puolueettomuudesta.

Paasikiven toisen maailmansodan jälkeisissä olosuhteissa piirtämä uhkakuva siitä, että voimapolitiikan tuloksena suurvallat voivat ajan mittaan tavalla tai toisella nielaista pienet valtiot, ei ole toteutunut. Kehitys on 1990-luvulla kulkenut pikemminkin päinvastaiseen suuntaan, kun Neuvostoliitto, Jugoslavia ja Tšekkoslovakia ovat jakaantuneet

pienemmiksi valtioiksi. Kehitys on nyt kulkenut suuntaan, jota Paasikivi ei osannut ennakoita.

Jo 1950-luvun alussa Paasikivi alkoi pitää Kekosta parhaana henkilönä maan seuraavaksi presidentiksi. Paasikivellä oli tosin joitakin varauksia Kekoksen suhteen: kiero mies, huono dieetti, liiallinen pyrkisyys. Kolme asiaa kuitenkin tekivät Kekoksen Paasikiven silmissä yliveriseksi muihin ehdokkaisiin nähden: terävä äly, häikäilemättömyys ja hyvät suhteet venäläisiin. Vanha demokraattinen monarkisti näki Kekkosessa johtajan, jolla oli edellytyksiä jatkaa ulkopoliitikassa lujaa hallitusvaltaa.

Polvinen ei tee kirjassa yhteenvetoa tai kokonaisarviointia Paasikiven elämäntyöstä, vaikka sellainen olisi hyvin sopinut sarjan viimeiseen osaan. Kirjan lopussa oleva Hannu Immosen kirjoittama luku ”Paasikivi ja historia” ei tätä tehtävää täytä. Luku jää sekä aatehistoriallisesti että valtioteoreettisesti jotenkin ohueksi.

HEIKKI PALOHEIMO
